

УДК 159. 942.53

**НАСТРІЙ ЯК ОБ'ЄКТ ФІЛОСОФСЬКО-
АНТРОПОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ:
ЗМІСТ ТА АНТРОПОЛОГІЧНІ КОНТУРИ
ФЕНОМЕНА**

К.А. Дяченко, кандидат філос.наук, докторант кафедри
філософії ХНПУ ім. Г.С. Сковороди

Стаття присвячена аналізу Настрою як антропологічного феномена в площині інтегрального знання філософської антропології. Філософське обґрунтування феноменів у антропологічній площині не тільки розширює проблемне поле, але й характеризується безперервним залученням нових пограничних змістів, що за певних умов демонструють здатність до багатовимірної тематизації. Внаслідок цього створюється розвинута мережа міждисциплінарних зв'язків. Настрій тлумачиться як антропологічний феномен, що відображає у своєрідний спосіб численні суперечності, "відкриті питання" людської буттєвості. Комплементарно окреслюються смислові контури та характеристики цього поняття.

Ключові слова: феномен настрою, філософська антропологія, життєтворення, людська буттєвість, інтенціональність.

Як відомо, сучасна філософська антропологія, що керується ідеєю забезпечення подальшого існування людства та має силу ініціативи у процесі формування людини, покликана окреслити шляхи і способи "реконструкції" її інтересів, стилів життя, поведінкових стратегій. Філософсько-антропологічний аналіз настроїв активізує актуальні та перспективні проблеми самоздійснення людини у відкритому суспільстві, дає нові шляхи розуміння самої Людини. Дослідження настроїв у філософсько-антропологічній площині дає можливість визначити антропологічні контури, смисли та функції, котрі виконує цей феномен у життєтворчості людини, його роль у процесі її самоздійснення, та значення для спів-існування людей в межах однієї спільноти.

Дослідження інтерпретаційних можливостей настрою як антропологічного феномена постає особливо актуально у контексті стратегій національного відродження, що потребує переосмислення основних принципів та цінностей в рамках сучасного філософсько-педагогічного дискурсу. На нашу думку, це є особливо актуальним для сучасного етапу розвитку українського суспільства, коли перед особистістю гостро постає необхідність здобути й усвідомити власну індивідуальність, виробити під впливом оновленого бачення власного "Я" нові суб'єктивні моделі життєтворчості.

Актуальність даного дослідження також обумовлена розробкою проблемного поля, яке не має достатньої концептуалізації у площині сучасного вітчизняного філософського знання. В той час як Настрій

Людини є об'єктом уваги західноєвропейських теоретичних розвідок у сфері філософського, педагогічного знання [Наприклад див.: 21, 22], досліджується в межах сучасних психологічних наук [8], а також привертає до себе увагу у царині філософії свідомості [6,13, 16].

Отже, завданням даної статті є філософський аналіз Настрою як антропологічного феномена у площині філософської антропології як міждисциплінарного вчення про людину, що дає можливість безперервного залучення нових пограничних змістів, з метою виявлення антропологічних контурів феномена та висвітлення проблемного поля, що досліджується.

По-перше, з'ясовуючи основні аспекти та характеристики Настрою як феномена у сфері антропологічного знання, зазначимо, що сучасний стан філософсько-антропологічних розвідок характеризується розмиваннями меж між окремими дисциплінами, тенденцією до їх інтеграції. Інтерпретації Настроїв у різних наукових галузях, що співіснують в дослідженні на принципах комплементарності, альтернативності, показують нам багатогранність цього феномена, котрий проектує всі властивості, всі "відкриті питання" буття людини. Оскільки суперечлива сутність людини, яка не може бути осягнена лише через свою здатність до трансцендування і тому завжди залишиться "відкритим питанням". І це, на нашу думку є один із важливих методологічних принципів для проведення філософсько – атропологічного аналізу.

Варто зазначити, що сучасні розвідки у площині філософської антропології здебільшого базуються на концепції, котра уявляє людину як істоту, що здатна до трансцендування, тобто до виходу за межі наявного буття, у сферу постійно оновлюваних можливостей і перспектив, поєднуючи в собі актуальне й віртуальне, "поцейбічне" й "потойбічне", звідане й незвідане, реальне й потенційне, суб'єктивний світ і світ культури [Наприклад, див.: 2, 7, 17, 18]. Відомо що, вичерпного об'єктивного знання про людину ми мати не можемо насамперед через її здатність до трансцендування.

Наприклад, як зауважує у своїх працях сучасний вітчизняний науковець В.Табачковський, людському способу буття з самого початку і донині властива суперечність, пов'язана з тим, що людина водночас немовби випала з природи – і все ж залишається в ній. Необхідність постійно шукати нові й нові розв'язання даної суперечності, нові форми єднання людини з природою, оточуючими людьми та з самою собою – є витоком як могутніх психічних сил, котрі спонукають людину до діяльності, так і чисельних людських пристрастей, афектів, психологічних колізій [17, с. 13].

Саме на людину як одвічне "відкрите питання" звертає увагу Отто Фрідріх Больнов, розглядаючи сутнісні особливості філософської антропології, філософ пише: "Філософську антропологію завжди розглядають через феномени, безпосередньо в становленні"... "кожний окремий феномен має безпосередній стосунок до розуміння людини в цілому, і кожний окремий феномен є незамінним, адже він повідомляє нам дещо

таке, чого не можна досягнути ні одним іншим шляхом" [2, с. 110]. Під "феноменом" розуміється все, про що йдеться як про притаманне сутності людини, що може міститися в культурі, у людському житті [2, с. 105]. Він закликає філософських антропологів повернутися до феноменів людського буття, бо саме в цьому просторі, на його думку, полягає сутність філософської антропології: "вона не входить із готової сутності, а радше відштовхується від одиничного феномена, й таким чином шукає істину насамперед за допомогою обережно застосовуваної робочої гіпотези, згідно з якою цей конкретний феномен, якщо випадково чи помилково і не збігається з людським життям у його цілісності, то, попри все, так глибоко розкриває саму сутність життя, що в такому визначенні ця окрема риса може ставати і зрозумілою, і осмисленою, і необхідною. Тлумачення ідей також прямує від окремої риси до розуміння загального" [2, с. 108]. Філософська антропологія завжди має справу з феноменом людського буття, важливим з певної точки зору, який можна розглядати у безпо-середньому зв'язку із сутністю людини в цілому. Передусім ідеться про виокремлення будь-якого прояву людського життя, що внаслідок тої чи тої причини привертає до себе особливий інтерес (страх, радість, сором, праця, свято тощо, а поряд із тим вертикальне ходіння, використання руки і т.ін.), а згодом - про спробу на цих підставах дійти розуміння людини в цілому, певною мірою екстраполюючи ці прояви, завдяки чому вони набувають значення необхідних і достатніх за їхньою функцією.

У 1941 О.Ф.Больнов опублікував працю "Сутність настроїв" (Bollnow O.F. *Das Wesen der Stimmungen*. Frankfurt a.M., 1968) [20], в якій обґрунтував принципи філософської антропології і виступив як один із родоначальників педагогічної антропології. Ним зроблена спроба синтезувати герменевтичний і феноменологічний підходи в педагогічно й антропологічно значущі принципи: «антропологічна редукція», «принцип-органон», принцип «відкритого питання» і, звичайно, найзагальніший методологічний принцип філософської антропології, котрий дістав назву «антропологічної інтерпретації окремих феноменів людського життя».

Кожний феномен є незамінним, адже він повідомляє дещо таке, чого не можна досягти жодним іншим шляхом. За словами О.Ф. Больнова, "необхідно зберігати відкритість для одиничного і особливого, що має підказати нам саме цей певний феномен" [2, с. 110]. Вищесказане виступає методологічним підґрунтям для аналізу Настрою як антропологічного феномена. На нашу думку, теоретичний аналіз феномена у площині філософської антропології відкриває нові перспективи осягнення ірраціональних феноменів і сутності людини як цілісної системи.

Далі спробуємо окреслити змістовне навантаження феномена настрою, використовуючи міждисциплінарний підхід. Сучасні інформаційні джерела визначають настрій як загальний емоційний стан, який своєрідно забарвлює на певний час діяльність людини, характеризує її «життєвий тонус». Традицію у філософських енциклопедичних виданнях

настрій тлумачиться як внутрішнє інтимне життєвідчуття, що є мінливим станом почуттів та думок людини, її «расположение духа»(рос.). Розрізняють *позитивні* настрої, які виявляються у бадьорості, додають життєвих сил, здоров'я та *негативні* – які пригнічують, демобілізують, викликають пасивність.

Для дослідження феномена настрою вельми цікавим є підхід теоретиків філософії свідомості [Наприклад, див.: 6, 13, 16]. Гілберт Райл у книзі «Понятие сознания» визначає настрої як загальну тональність, що володіє людиною в цілому, спрямовуючи її поведінку. «Приблизно так само як ранкова погода в даній місцевості одна і та ж у всій околиці, так і людський настрої протягом даного періоду часу забарвлює все, або більшість дій і реакцій протягом цього часу. Її (людини) робота і гра, розмови і вираз обличчя, її апетит і мрії – на цьому відбивається його образливість, веселість або зневіру. Будь-яке з перерахованого може служити барометром для всього іншого» [13, с. 106]. Дослідник порівнює настій з образом «корабля», котрий їде піденно – схід, а отже і вібує і розхитується весь цілком. Подібну позицію ми зустрічаємо в текстах Джона Сьорла: «Сам по собі настрої ніколи не конструює весь зміст свідомого стану. Швидше настрої забезпечує тональність і колорит, які характеризують свідоме в цілому або послідовність свідомих станів [16, с. 138]. І далі читаємо «Настрої характеризуються тим, що вони пронизують весь наш свідомий досвід» [16, с. 139].

Важливою для нас є позиція Отто Фрідріха Больнова, що представлена у роботі «Сутність настроїв». Філософ визначає настрої як «те, що несе основу життя», «настрої являє собою найпростішу і початкову форму, в якій людське життя осягає само себе» [20, с. 33]. Також в тексті Мартіна Гадегера «Основные понятия метафизики» [11] знаходимо цікавий розгорнутий аналіз настрою як явища, тісно пов'язане з глибинною сутністю буття людини. В тексті читаємо: «Если настроение – нечто такое, что имеет свойство быть и не быть, тогда оно само связано с глубинным существом бытия человека, его вот-бытием.» [11, с. 111] (*цитуються мовою джеерела, - прим.автора*) і далі: «что настроение – не сущее: в позитивном отношении оно есть основной способ, основная мелодия, какой вот-бытие существует, как вот-бытие» [11, с. 116-117].

Традиційно настрої відносять до емоційного життя душі, зближують з почуттями й афектами. Такий стан речей ще багато в чому зберігається і в фундаментальній онтології М. Гадегера. Хайдеггер виходить із класичного поділу душевних здібностей на мислення, волю і почуття, віддаючи онтологічну перевагу почуттям. «Настрої або, як кажуть, почуття – це те, що відбувається в суб'єкті, адже психологія вже давно провела відмінність між мисленням, волінням і відчуттям. Не випадково відчуття вона ставить на третє, підлегле місце. Почуття – третій клас переживань» [11, с. 112].

Це дало привід багатьом психологам визначати настрої як слабо виражене почуття, котре носить «розлитий» характер і здатне не тільки

фарбувати поведінку, але і захоплювати всю особистість людини.

Наприклад, як пише дослідник цієї проблематики радянського періоду В.А. Артемов: «Настрій ми називаємо відносно слабо виражене відчуття, захоплююче протягом деякого часу всю особистість людини. Почуття мають властивість як би розтікатися і фарбувати всю діяльність і поведінку людини » (В.А. Артемов. Конспект лекцій з психології. Харків, 1954, стор. 140). Така позизія була характерною для відомого дослідника теорії настроїв XIX століття, представника фізіологічної парадигми психології Петра Петровича Вікторова [4, 5]. У його роботах настроїв визначався через сукупність почуттів, було очевидним ототожнення почуттів з емоційним тоном. «Під настроєм, писав він, – ми розуміємо сукупність почуттів, присутніх в кожен даний момент в нашій свідомості. З психологічної точки зору душевне самопочуття, залежне від поживних змін у коркової речовини головного мозку і виражається або в уповільненому, або прискореному ході уявлень. Ось чому прямо можна сказати, що настрої є вираз коркового самопочуття» [5, с. 5].

У розв'язанні питання про співвідношення Настрою і Почуття ми не погоджуємося з позицією, що ототожнює ці явища людського буття. На нашу думку, більш плідною і теоретично значимою виступає концепція О.Ф. Больнова, що суттєво вплинула на теоретичну розбудову феномена настрою у різних сферах сучасного наукового знання. Завдання розділення настрою від почуттів піднімається в роботі «Сутність настроїв»: «Справжній сенс настрою як основоустройства людського тут-буття досягають найкраще тоді, коли намагаються відмежувати його від спорідненої сфери почуттів у власному розумінні» [20, с. 34]. Почуття (як і будь-яке інтенціональне переживання) завжди співвіднесено з предметом. Наприклад, любов (ненависть) – це завжди любов (ненависть) до чогось (когось), задоволення – завжди задоволення від чогось, надія – завжди надія на щось і т.п. Іншими словами, сутність будь-якого інтенціонального переживання належить, що воно є переживання «про щось». Без цього «про що» ("von etwas") немає і самого інтенціонального переживання, свідомості.

Отже, на відміну від почуттів настрої не має свого інтенціонального переживання, «непредметність» є його сутнісна риса. Цю ідею зустрічаємо далі у відомого філософа і психолога радянського періоду С.Л. Рубінштейна. «Дві основні риси характеризують настрої від інших емоційних станів. Емоції, почуття, – писав С.Л. Рубінштейн, – пов'язані з яким-небудь об'єктом і спрямовані на нього: ми радіємо чогось, засмучуємося чимось, хвилюємося через щось; але коли у людини радісний настрої, вона не просто радіє від чогось, а їй радісно, іноді, особливо в молодості, так, що все на світі є радісним і прекрасним» [15, с. 176]. Настрої не предметний, а особистісний, – це, по-перше, і по-друге, він не спеціальне переживання, присвячене до якої-небудь приватної події, а розлитий, загальний стан. Цю ідею підтримує радянський психолог П.М. Якобсон, вважаючи настрої на відміну від почуттів й емоцій

невизначеним і безпредметним емоційним станом. На цей аспект акцентується увага у сучасних розвідках з філософії свідомості: «Нам часто бувають властиві настрої, які самі не є інтенціональними, хоча вони і свідомі. Я можу бути в піднесеному або пригніченому, радісному або пригніченому настрої, і аж ніяк не потрібно щоб такі були свідомо спрямовані на будь-які інтенціональні умови здійсненності [16, с. 138], – пише у своїх роботах Джон Сьорл.

Отже, можна зробити висновок, що настрої як антропологічний феномен не має свого інтенціонального переживання, «непредметність» є його сутнісною рисою. Настрої є особистісним психологічним станом, загальною тональністю, яка володіє людиною в цілому, спрямовує думки, дії і має емоційні характеристики. Але залишається велика кількість інших питань, що вимагають свого осмислення для з'ясування антропологічних характеристик даного феномена, котрий надає «тональність» і вектор розвитку не лише в процесі життєтворчості окремої людини, але й спільнот, суспільств. Яким є співвідношення Настрою і Часу? Настрої і Простір? Чи існує мода на почуття і настрої? Де є межа між суб'єктивними і об'єктивними психологічними станами? Настрої і Мова: яка роль мовних структур у трансляції ірраціональних феноменів? Настрої і тілесність людини: які існують рівні взаємовпливу? Що визначає діалектику оптимізму та песимізму у горизонтах особистісного буття? І, нарешті, чи можемо ми *володіти* або *формувати* Настрої особистісні та колективні? Чи, висловлюючись словами Мартіна Гайдеггера вони лише «охоплюють нас», «ми просто опиняємося» в межах цього феномена? Ці та інші питання спонукають наше дослідження для подальших розвідок, що будуть висвітлені у наступних публікаціях. Зазначимо величезне індивідуально-суспільне значення настрою як одного із домінантних феноменів в житті людини і суспільства, який впливає на перебіг думок, почуттів, волі, діяльності, на процеси антропогенезу і соціогенезу. На нашу думку, теоретичне осмислення даного проблемного поля надає нові перспективи та окреслює нові горизонти для розуміння людини й осягнення еволюційного розвитку людства.

Література

1. Больнов О. Новая открытость [Електронний ресурс] / О.Ф. Больнов – Режим доступу до ресурсу: <http://www.e-reading.club/book.php?book=1022101>.
2. Больнов О.Ф. Філософська антропологія та її методичні принципи / О.Ф. Больнов // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки. - К.: ВАКЛЕР, 1996.
3. Больнов. О. Философия экзистенциализма [Електронний ресурс] / О.Ф. Больнов. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.e-reading.club/book.php?book=1022100>.
4. Викторов П. П. Психология музыки, её выразительная способность и эстетическое действие на душевное настроение человека /

П.П. Викторов. – Москва: Апрель 1893г. (Лекция).

5. Викторов П. П. Учение о личности как нервно-психическом организме / П.П. Викторов // Труды Первого съезда отечественных психиатров. – СПб., 1887. – С. 953 – 1045.

6. Дэннет Дэниел С. Виды психики: На пути к пониманию сознания. // Перевод с англ. А. Веретенникова. Под общ. ред. Л. Б. Макеевой. – М.: Идея-Пресс, 2004. – 184 с.

7. Зиммель Г. Понятие и трагедия культуры //Зиммель Г. Избранное. Т. 1. Философия культуры. пер. с нем. – М., 1996.

8. Куликов Л.В. Психология настроения личности: дис. докт. психологических наук / Л.В.Куликов. – СПб, 1997.

9. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории / Н. Луман// пер. с нем. И. Д. Газиева; под ред. Н. А. Головина. – СПб.: Наука, 2007. — 648 с.

10. Мартін Гайдеггер очима сучасників. – К.: Стилос, 2002. – 128 с.

11. Мартин Хайдеггер. Основные понятия метафизики. Мир-Конечность-одиночество. М.Хайдеггер // перевод с немецкого В.В. Библихина, Л.В. Ахутина, А.П. Шурбелева. Санкт-Петербург, 2013. – 592 с.

12. Парыгин Б.Д. Общественное настроение. /Б.Д.Парыгин. – М.: Мысль, 1966. – 328 с.

13. Райл Гилберт. Понятие сознания. / Р. Гилберт//перевод с англ. – М.: Идея-пресс, Дом интеллектуальной книги, 1999. – 408 с.

14. Рубинштейн С. Избранные философско-психологические труды. Основы онтологии, логики и психологии./С.Рубинштейн. – М., 1997.

15. Рубинштейн С. Основы общей психологии. /С.Рубинштейн. – М., 1990, – С. 421.

16.Серл Джон Открывая сознание заново. /Дж.Серл//перевод с англ. А.Ф. Грязнова. М.: Идея-Пресс, 2002. – 256 с.

17. Табачковський В.Г. Людина-Екзистенція-Історія. / В.Г. Табачковський. – К., 1996. – 79 с.

18.Табачковський В.Г. Сміх як антропологічний чинник та як особлива форма критичної рефлексії. / В.Г. Табачковський //Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 3. Гносеологічні та антропологічні виміри сміху. – Одеса, 2003. – С. 139-153.

19. Шопенгауэр А. Афоризмы житейской мудрости. / А. Шопенгауэр. – М., 1990.

20. Bollnow O.F. Das Wesen der Stimmungen. Frankfurt a.M., 1968. –227.

21. Dirk Wagner, Detlev Kommer, Norbert Schwarz, Fritz Strack. Soccer, rooms, and the quality of your life: Mood effects on judgments of satisfaction with life in general and with specific domains // European Journal of Social Psychology, Vol. 17, 69-79 (1987).

22. The psychology of problem Solving. Edited by Janet E. Davidson, Robert J. Sternberg. – Cambridge university press; 2003. – 407 p.

НАСТРОЕНИЕ КАК ОБЪЕКТ ФИЛОСОФСКО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА: СОДЕРЖАНИЕ И АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ КОНТУРЫ ФЕНОМЕНА

К.А. Дяченко

Статья посвящена анализу Настроения как антропологического феномена в плоскости интегрального знания философской антропологии. Философское обоснование феноменов в антропологической плоскости не только расширяет проблемное поле, но и характеризуется непрерывным привлечением новых пограничных смыслов, что при определенных условиях демонстрируют способность к многомерной тематизации. В результате создается развитая сеть междисциплинарных связей.

В статье настроение рассматривается как антропологический феномен, отражающий в своеобразный способ многочисленные противоречия, "открытые вопросы" человеческого бытия.. Комплементарно определяются смысловые контуры и характеристики этого понятия.

Ключевые слова: феномен настроения, философская антропология, жизнетворчество, человеческое бытие, интенциональность

MOOD AS AN OBJECT OF PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS: THE CONTENT AND CONTOURS OF ANTHROPOLOGICAL PHENOMENON

К.А. Dyachenko

The article is devoted to philosophical analysis of phenomenon of Mood in the area of philosophical anthropology which is determined nowadays by human trends. The philosophical anthropological study of phenomena in the plane extends the problem field. Moreover it is characterized by a continuous attraction of new border contents, under certain conditions, demonstrating the ability to multi-dimensional theming. As a result, the extended network of interdisciplinary connections is created.

In the article the Mood is considered as an anthropological phenomenon, reflecting in a unique way many contradictions, such as "open questions" of human being. It is outlined complementary the lines of meaning and characteristics of this concept, highlighting the problem field of Mood phenomenon for the following research and its role in the evolution of human.

The article defines the essential difference between moods and feelings in connection with the concept of intentionality.

Keywords: Phenomena of mood, philosophical anthropology, Life-Creative, human being, intentionality, feelings.